

Piblikasyon #5

Mas 2019

Kreyòl

RNA -Rejenerasyon Natirèl Asiste

« Se vre nou chavire mwen. Nan Sendonmeng, nou koupe pye bwa libète a ; men rasin yo ap retounen pouse ankò paske yo anpil epitou yo fon. »

- Jeneral Toussaint Louverture (1802)

1 – RNA

(*Rejenerasyon
Natirèl Asiste*)

6 – Karambola

8 - Pest Porsin

Klasik (PPK)

**9 – Jan nou fè jaden
ta dwe glorifye
Bondye epi reflete
angajman nou
genyen avèk Kris.**

Se Tony Rinaudo ki te devlope sa nou rele RNA, ki se Rejenerasyon Natirèl Asiste. Nan ane 2013, Mr. Tony Rinaudo te vizite peyi Dayiti. Men se li te di apre vizit la :

« Lè Fransè yo te mete Toussaint nan prizon, li te fè yon deklarasyon anpil moun konnen. Pawòl la te adrese sila yo ki t'ap batay pou endepandans Ayiti. Li te pale sou libète kòmsi se te yon pye bwa, epi li di pye bwa sa a va repouse ankò apre moun yo fin koupe l'. Sa vle di, depi nan lane 1802, Toussaint Louverture te byen konnen prensip la ki se fondman RNA! Èske nou pa te kapab revizite konesans sa a epi mete li an pratik pou n' ka rive kreye yon Ayiti ki vèt ankò jounen jodi a ? RNA (Rejenerasyon Natirèl Asiste) se pa yon lide ki nouvo nan peyi Dayiti. Plantè yo ann Ayiti deja ap pratike RNA sou yon fòm oubyen yon lòt. Nou vle ankouraje plante yo pou yo pratike sa yo déjà konnen, epi pou nou aprann ansanm kòman pou nou fè l' pi byen toujou.

« Aprè kèk jou sou zile a, kote nou te fè konesans avèk plizyè plantè, epi kote nou te gen chans prezante RNA nan yon seyans fòmasyon, mwen te sòti vrèman ankouraje. Toupatou nan peyi Dayiti genyen plizyè milyon chouk bwa, rasin, ansanm ak gress ki gen anpil kapasite pou yo repouse ankò. Kidonk, m'ap kite peyi a avèk anpil espwa. Mwen kwè nou gen pou n' wè yon mouvman ki debouche sou yon Ayiti ki vèt, ki ap chanje tout zile a. Mouvman sa a va yon gwo egzanp pou tout lòt peyi yo ki nan reyon an.

»

Ann Ayiti gen anpil efò ki fèt déjà pou rebwazman. Gen plizyè milyon dola ki déjà depanse pou sa. Men, plis souvan nou pa jwenn rebwazman sa nou bezwen. Gen anpil rezon ki kòz sa. Genyen yon istwa ki sòti nan peyi Nijè ann Afrik, epi istwa sa sanble ak istwa peyi Dayiti.

Pibliye pa Agri-Plus

Vizyon Agri-plus se pou nou ankouraje devlopman espirityèl nan legliz yo epi nan komunitè a pandan nou asiste kiltivatè yo itilize pi bon metòd agrikòl ki va pèmèt yo gen lavi an abondans.

Ou ka kontakte nou nan:
haitiagriplus@gmail.com

Ou mèt fè kopi dokiman sa.

Istwa RNA nan peyi Nijè

Pandan yon pakèt lane, moun t'ap aplike anpil metòd (teknik) forestri ki sòti nan peyi devlope yo (Lamerik ak Ewòp). Yo te ankouraje plantè plante yon seri plant egzotik (plant ki sòti lòt kote) nan peyi yo ki sitiye pre Dezè Sahara. Se konsa yo t'ap eseye sove tè a pou l' pa tounen dezè pi rèd. Gen anpil ti pwojè ak gwo pwojè moun yo te etabli pou yo te kapab rive anpeche dezè a avanse pi plis toujou, men youn pa bay yon bon rezulta vre.

Pa t' vrèman gen gran refleksyon ki te fèt pou wè si mwayen yo te itilize yo te adapte vrèman. An jeneral, yo te detwi espès endijèn yo (plant lakay yo) paske yo te kwè yo pa itil anyen. Nan objèktif pou yo mete sou pye nouvo forè yo, yo te elimine anpil ti pye bwa endijèn pou yo te kapab mete plant egzotik yo pito. Men souvan fwa yo te annik al plante plant egzotik sa yo nan tè ki te deja genyen chouk bwa plant lokal yo ladan ki te anvi pouse. Moun yo prèske pa t' wè plant endijèn sa yo pou anyen. Konsa yo pa t' ba yo okenn enpòtans.

Sa a se te yon gran neglijans. An verite, chouk bwa vivan sa yo se te yon gwo forè anba tè a ki t'ap sèlman tann yon ti ankourajman pou yo kapab devlope epi bay nou anpil avantaj. Sa pa t'ap koute nou prèske anyen, epi benefis yo t'ap anpil. Chak chouk bwa sa yo kapab bay jiska dis (10) pou rive senkant (50) tij. Nan travay tradisyonèl yo t'ap fè pou prepare tè a, plantè yo te konsidere chouk sa yo kòm raje. Yo te toujou koupe yo epi boule yo anvan yo te plante. Avèk mòd trètman sa a, se te ra pou ou jwenn yon branch ki depase 1.5 mèt wotè avan yo koupe l' ankò. Konsa, pou rezulta, nou twouve yon peyi ki chèch nèt pandan prèske tout ane a epi ki genyen sèlman kèk ti gress pye bwa ki rive nan matirite. Moun k'ap pase nan zòn sa yo ta remake zòn lan prèske tounen yon dezè. Yo ta di fòk genyen moun ki vin plante yon bann bagay pou yo ka restore tè a ankò.

RNA se yon sistèm rejenerasyon kote nou rejenere forè ki déjà anba tè a. Premye fwa yo te eseye vini ak RNA nan peyi Nijè se te nan yon lokalite ki rele Maradi. Se te lane 1983. Vennisèt (27) lane apre, rezulta yo mèveye. Koulye a, y'ap praktike prensip RNA yo nan yon fason oubyen yon lòt nan tout peyi Nijè, e menm pi lwen toujou.

Depatman Forè Maradi te ede plantè yo wè enpòtans bwa lè yo te bay plantè yo dwa pou yo rekòlte bwa yo. Se konsa plantè yo te wè valè ekonomik nan bwa epi yo pa te wè chouk bwa ki t'ap pouse yo tankou vye raje ankò. Sanzatann, pye bwa yo te vin yon kilti kote moun yo te fè lajan epi yo te jwenn anpil lòt avantaj ankò. Lè plantè yo te chanje jan yo te wè bagay yo, se la revolisyon an te kòmanse. Revolisyon sa te kòmanse pazapa sòti nan yon plantè pou al jwenn yon lòt, jouk li te rive touche tout moun nèt. Pafwa genyen kèk ajan devlopman ki te bay anpil koutmen pou rive ede mouvman an avanse. Pafwa tou mouvman an te annik avanse san okenn motivasyon fèt.

Paske RNA te devni yon mouvman popilè ki te genyen kiltivatè alabaz, gwo bout tè te vin rebwaze ankò nan yo ti tan san gwo depans fèt. Konsa yo te vin genyen plis kalite pye bwa, plis zwazo, ak plis ti bèt, epi sa te nan avantaj tout moun (kòm egzanp : plis bwa pou boule, plis bwa pou fè mèb, plis bwa pou bat...). Nou pral kontinye wè anba kijan benefis RNA yo te rive afekte anviwonman an, tè a, rekòt jaden yo, ak gadinay yo tou.

Kisa RNA ye e kijan li evolye menm ?

Pratik RNA la ap evolye depi nan lane 1983. Plantè yo gen kapasite pou yo chanje teknik la pou rive jwenn sa y'ap chache a. Li enpòtan pou se plantè yo ki chwazi ki kantite boujon y'ap kite nan chak chouk bwa, epi konbyen chouk y'ap kite sou chak ekta tè a. Epi tou se plantè yo pou konnen kilè y'ap rekòlte bwa yo epi tou nan ki fason

y'ap fè debranchaj (gen yon egzanp nan imaj ki sou kote a). Fòk nou di tou moun reskonsab yo te evite fòse moun yo swiv yon sèl metòd. Baz RNA a se yon seri prensip ki pa twò konplike tankou:

1. *Yo chwazi chouk bwa ki pi bon yo.*
2. *Pou chak chouk, yo antann yo pou konnen ki kantite tij y'ap kite grandi.*
3. *Yo chwazi tij yo ki pi dwat e pi wo epi yo debranche yo rive nan mwatye wotè bwa a.*
4. *Yo retire lòt tij yo.*
5. *Plantè a toujou ap retounen nan chouk la pou retire lòt tij ki pouse epi pou toujou debranche bwa kab grandi a. Sa ede bwa yo devlope pi rapid.*

RNA se pa yon lide ki fèk vini. Se yon mòd tayaj yo fè ak teknik poladaj ki te kòmanse pratike depi plizyè syèk nan peyi Ewòp yo. Sa genyen 1000 lane depi moun peyi Ewòp yo ap jere bwa yo pou yo kapab toujou genyen an kantite. San yo pa detwi forè yo, moun yo pwodwi bwa pou fè poto, pou fè kloti, pou yo bati epi tou pou yo fè dife pou chofe kay epi kwit manje. Yo toujou kite chouk yo repouse. Genyen forè ki genyen anpil bwa frenn kote yo toutan ap koupe epi rejenerasyon bwa yo. Yo t'ap fè sa pandan senksan (500) lane kote yo toujou rekòlte bwa yo epi kite chouk yo repouse (selon *National Academy of Sciences*, 1980). Donk, lide rejenerasyon an la lontan. Si genyen yon bagay ki nouvo nan RNA, se fason jesyon pye bwa yo fèt soutè ki rezèv pou agrikilti.

Nan lane 1983, lide ki ankouraje pou asosye bwa ansanm ak jaden yo pa t' gen okenn sans pou plantè yo. Yo te plis kwè se nan ratibwaze jaden yo, yo kapab jwenn bon jan rekòt sa vle di yo te panse ou pa kapab genyen pye bwa nan jaden an. Pou moun yo adopte prensip RNA yo, sa te pran anpil tan. Sa se pa etonan. Si detwa moun te eseye aplike prensip yo, souvan lòt moun te pase yon nan jwèt. Nan moman sa a, bwa te ra epi yon bout bwa te gen anpil valè. Si yon moun te deside kite yon chouk nan tè a pou li pouse, pafwa se volè ki te antre koupe l' ale avè l'. Bagay konsa te oblige dekouraje moun yo ki t'ap eseye fè li.

Poutan, nan lane 1984, te genyen yon konferans entènasyonal sou debwazman ki te reyalize nan vil Maradi nan peyi Nijè. Radyo peyi a te mete pwogram lan sou lèzonn, e konsa popilasyon an te vin konprann koneksyon ki genyen ant debwazman epi grangou ak sechrès. Mesaj sa te ranfòse ankò lè peyi a te sibi gwo sechrès lanne 1984 la, kote prèske tout jaden te fayi nèt epi anpil moun t'ap mouri grangou. Nan menm peryòd sa, MIDP (òganizasyon ki te konmanse mete RNA sou pye) t'ap opere yon program nan katrevèkenz (95) lokalite. Yo te mande tout plantè yo nan tout rejyon an pou yo kite pye bwa nan jaden yo. Lè tout moun kòmanse kite pye bwa nan jaden yo, sa te kòmanse elimine presyon an sou detwa moun ki te eseye fè li pou kont yo, ki vle di moun ki t'ap swiv prensip RNA yo déjà. Koulye a, avèk espèryans sa ki te byen pratik, plantè yo te kapab konstate kòman jaden yo te pi byen donnen lè yo te asosye ak pye bwa yo. Lòt avantaj ankò, te vin genyen plis bwa pou moun yo sèvi lakay yo.

Branch nou netwaye yo kapab rive jiska 2 mèt nan 1 ane. Pye bwa endijèn nou yo (bwa peyi a) ansanm ak tout lòt kalite ti pye endijèn kapab grandi anpil nan yon ti tan, sitou lè yo sòti nan yon chouk ki gen bon ti laj.

Jounen jodi a, prensip RNA yo, nan yon fason oubyen yon lot, fè pati pratik tout moun k'ap travay tè nan peyi a. An reyalite, youn nan pwen yo ki montre nivo chanjman ki gentan fèt la, se kijan popilasyon an wè moun k'ap aplike prensip RNA yo. Jodi a, si yon kiltivatè pa aplike prensip sa yo, se li menm pèp la ka pase nan jwèt. Chanjman sa yo lojik se paske tout moun gen bezwen bwa. Si se pa ou ki fè bwa pou tèt ou, osinon si ou pa rich pou mache achte bwa, sa vle swa w'ap mache vòlò bwa osinon w'ap mache mande !

Etap RNA Yo

Premye etap :

Nou pa dwe prese koupe tout chouk bwa k'ap grandi nan tè nou a. Okontré, kontwole pou wè ki espès pyebwa ki nan tè a epi konbyen ki genyen nan chak espès.

Nou kite epi nou netwaye omwen senk (5) tij sou chak chouk nou chwazi.

Dezyèm etap :

Chwazi chouk bwa ou vle rejenere (chouk ou vle repouse yo).

Twazyèm etap :

Chwazi senk (5) pi bon tij nan chak chouk w'ap fè repouse ankò. W'ap netwaye yo epi retire lòt boujon ou pa bezwen yo. Konsa, lè yon plantè bezwen bwa, l'ap koupe yon nan sa ki repouse a epi kite rès yo grandi. Rès tij ki rete yo ap vin pi gwo epi valè yo ap ogmante chak ane. Konsa tou n'ap kontinye pwoteje anviwonman an san nou pa blyie bon jan pwodwi ak sèvis bwa sila a yo va bay (tankou manje bèt, kay pou kèk tibèt ak bon jan pwoteksyon kont van ak solèy). Chak fwa nou rekòlte yon bwa ki te repouse, nou deja prepare yon lòt jenn ti tij pou ranplase l'. Nou make ti tij nou chwazi a avèk yon moso twal oubyen penti. Aprè sa nou ka travay avèk tout kominote a pou rive antann nou sou yon seri lwa ki respekte dwa tout moun epi ki gen pou wè ak pwoteksyon pye bwa n'ap itilize yo.

Foto ki montre etap RNA yo : premye etap la (agòch), dezyèm etap la (nan mitan) epi twazyèm etap la (adwat).

Kèk Lide Pou Lè N'ap Debranché (Netwaye)

Pa gen anpil lwa nan RNA. Pratikman, chak plantè pratike sistèm agwoforestri selon bezwen l' oubyen sityasyon an. (Agwoforestri se : asosyasyon pye bwa, jaden epi bèt pafwa). Chak espès oubyen chak fanmi plant gen yon fason pou ou debranché l'. Se obsèvasyon ak eksperyans ki ka di kòman pou n' fè sa.

1. Li pi bon si nou itilize yon goyin pou n' retire ti branch ki pi jèn yo. Nou konnen tout plantè pa gen goyin ki disponib. Nan ka sa, yo kapab itilize sa yo genyen, swa yon rach oswa manchèt. Men kèk ti prensip pou bon debranchay la : a) toujou file rach la oubyen manchèt lan ; answit b) toujou koupe ti branch lan pa anba...fè yon mouvman kote se monte w'ap monte anlè pou koupe li.
2. Lè ou tire yon kou k'ap desann pou koupe ti branch yo, sa kapab donnmaj pye bwa a. Sa vle di li fasil fann, oubyen yon bon bout nan kòs bwa a kapab rache ansanm ak branch nan. Lè yon pye bwa gen donnmaj sa yo, sa va diminye fòs li genyen pou l' grandi. E pafwa tou sa yo sèvi kòm chemen pou tibèt ak maladi antre.
3. Si nou retire twòp ti branch ki tache sou tij nou te chwazi a, sa kapab rann tij sila a pi fasil kase. Yon bèt kapab kase l', osinon van kapab kase li tou. Lè pye a piti, li pi bon pou nou debranché depi anba rive nan mwatye wotè pye a. Kite bout anlè a san debranché. Lè pye a depase 2 mèt wotè, koulye a ou ka debranché depi anba rive nan 2/3 wotè bwa a konsa. Kite 1/3 anlè a kote ou pa debranché l'.

Benefis Prensip RNA Yo :

Bwa pou fè dife ak bwa pou bati

Lè pa t' ankò gen RNA, moun nan zòn andeyò yo te konn ale jis nan vil yo pou jwenn bwa pou fè dife epi materyèl pou bati kay. Fanm yo te konn oblige al bouske byen lwen pou rive jwen bwa pou boule. Nan moman bwa vin ra konsa yo te oblige itilize vye pay jaden yo ak twalèt bèt pou fè dife. Jounen jodi a moun yo jwenn bon kantite bwa pou itilize, e genyen machann ki vin achte 2 fwa nan yon semenn pou y'al revann nan vil yo.

RNA ede refè tè ki te fin gate

Menm jan tou, pratik RNA yo ap ede moun korije tout tè ki gentan pèdi grès li. Fòk nou konnen rasin pye bwa yo rale nitriyan (manje plant) ki byen lwen anba tè. Menm eleman sa yo pye bwa te pran fon nan tè a, li lage yo ankò sou tè a chak fwa fèy yo tonbe. Konsa tout angrè natirèl ki fon nan tè a vin disponib pou ti plant jaden an. Pye bwa konn bare pousyè van an tapral pote ale. Pye bwa se plezi pou zwazo ki chita, fè nich, epi chache manje ladan yo. Pandan yo chita nan pyebwa a, yo fè bezwen yo epi sa ede tè a pi gra toujou. Pa blye lonbraj pyebwa yo ansanm ak gous yo e fwi yo toujou itil bèt nou yo, epi bèt yo anrichi tè a chak fwa yo twalèt. Tout espas (zòn pou fè jaden) ki swiv tout sa k' sòt di la yo ap kapab fè jaden ankò apre de (2) lane.

RNA pote benefis pou rekòt jaden yo ak pou elvaj zannimo yo

Tout feyaj ak ti branch ki nan pye bwa yo gen anpil enpòtans pou bèt yo nan zòn Dezè Sahara a. Nan moman sechrès yo, prèske pat gen zèb pou bèt yo manje. Anvan RNA te egziste, nan moman sechrès yo te manke manje pou bèt yo, epi konsa bèf chari yo pat' gen fòs pou rale chari a. Nan moman sa tou, tout ti mouton ak ti bèf ki te nan tete yo te konn fè gwo maladi malnitrison paske manman yo pa t' gen lèt. Pou moman sa a nap pale a, gen

plizyè kalite pye bwa k'ap repouse nan zòn Maradi. Konsa zannimo yo jwenn bon jan gous pou yo manje avèk anpil apeti.

Paske RNA pran swen pye bwa yo, zannimo yo vin pase plis tan anba pye bwa pandan yo pwofite rete tann tout gous ki sòti anlè pou yo manje. Pandan y'ap fè bezwen yo sou tè a, sa pral ede tè sa yo vin pi gra. Pye bwa pwoteje jaden nou yo nan kèk move moman tankou : gwo chalè, gwo van ki ka depase 70 kilomèt chak inè, epi evaporasyon rapid (ki vle di dlo ki nan tè a tounen vapè nan yon ti kadè epi l' pedi). Pa kont, lè pa genyen lonbraj, chalè peze plant nou yo, epi sa konn rann yo pi strese toujou lè chalè a monte byen wo.

Lè pa t' ankò gen RNA, yo te konn retire tout vye pay ki nan jaden apre rekòt la jis pou yo fè dife oubyen pou bay zannimo yo. Paske koulye a genyen bwa pou moun yo itilize pou yo fè dife, e paske genyen avantaj pou zannimo yo ki twouve gous, plantè yo kapab resi kite tout pay yo nan jaden an apre yon fin rekòlte. Pay sa grese tè a pou bay l' fòs epi sa ogmante rekòt jaden an. Gen lontan depi yo te konn fè sa. Sa pral ede ogmante rannman jaden yo. Pa avan, pa t' gen ase pay pou yo kite nan jaden yo, epi sa te anpeche plantè yo itilize pay yo pou refè tè yo a.

Sous yo: 1.Echo TN#65   2. *Haiti Natural Resources Technical Notes*, Tony Rinaudo.

Pou plis detay an franse e angle, ale sou www.echocommunity.org

---

Karambola

Karambola, ki gen pou non syantifik *Averrhoa Carambola L.*, se youn nan fwi mwen renmen anpil pami sila yo ki egziste nan peyi ki fè cho yo. Timoun mwen yo renmen keyi epi manje l' konsa tou frèch san yo pa menm kale yo paske yo bon nan bouch, epitou yo chaje ak vitamin. Karambola se yon bon ti bwa pou plante nan lakou a. Li se yon pye bwa ki bay anpil fwi (li kapab bay jiska 250 liv fwi nan yon ane). Se pa yon pye bwa ki twò wo, se rezon ki fè li fasil pou ou keyi fwi yo. Lè fwi sila a mi, li gen yon koulè jòn ki sanble ak lò epi tou li gen yon po ki swa. Li genyen anpil vitamin C ladann. Nou kapab jwenn jiska 45 pouzan vitamin C kò a bezwen pou youn jou nan youn sèl fwi sila a. Karambola se yon fwi ki ta dwe kiltive nan tout peyi ki fè cho paske li bay anpil fwi ki gen bon nitrisyon ladann. Li bay fwi prèske tout tan. Fòk nou di fwi sila a gen yon bèl aparans epi tou li grandi byen nan tout zòn kèlkeswa kalite tè a. Sa ki pi etonan, karambola kapab donnen dezan (2) oubyen twazan (3) aprè ou plante gress nan. Li bay fwi sòti sis (6) pou rive jiska ywit (8) mwa pandan ane a. Pafwa tou li donnen pandan 12 mwa nan ane an nan peyi ki fè cho epi ki pa gen twòp sechrès. Karambola genyen anpil potansyèl pou ede nou amelyore nitrisyon lakay nou epi li bon pou nou vann li tou.

Karambola se yon plant ki sòti nan peyi *Sri Lanka* ak peyi *Moluccas*. Se yon plant yo kiltive anpil nan sidès peyi Lazi yo. Jounen jodi a yo kiltive plant sila a nan peyi Lafrik yo ak nan peyi Lamerik yo tou. Pye bwa sila a bèl anpil. Li pran tan pou l' grandi epi se ra pou l' rive pliske nèf (9) mèt wotè. Tout fèy ak branch ki nan pati ki pi wo a gen fòm yon wonn, epi li laj tou. Yo mete Karambola pami lis plant ki ka viv pi byen nan peyi ki fè cho yo, men lè li rive nan laj matirite (sa vle di lè l' donne) li kapab sipote fredi rive nan -2.8 degré sèlsiyis pou youn ti tan. Karambola pa kapab sipote twòp van. Van ap fè l' jete flè li yo.

Malgre Karambola ka grandi nan tout kalite tè, li pi renmen tè gra. Li pa renmen tè ki kenbe dlo epi li pa renmen tè ki twò alkalen. Paske nan tè sila a yo n'ap wè fèy yo tou jòn. Pye bwa sa a bezwen bon jan tè ki byen mouye pou l' byen grandi. Lè w'ap plante l', chak ti pye dwe plante a distans sis (6) mèt youn ak lòt. Li ka grandi nan mòn yo jiska mildesan mèt (1,200) altitud. Si w' vle gen yon pi bon rekòt, ou kapab koupe pwent branch yo. Epi si ou retire tout fèy ak ti branch lateral yo ou ka fòse l' fleri nan lè li pa konn fleri. Nou pa twò rankontre maladi oubyen bèt ki atake Karambola la sof kèk mouch ki konn bay fwi yo pwoblèm. Ou kapab plante gress Karambola la si ou vle gen yon ti pye. Fòk nou sonje tou gress Karambola la p'ap leve si l' rete twò lontan (kèk semenn sèlman). Nou dwe toujou plante gress ki byen plen yo. Lè ou plante gress nan, w'ap toujou genyen plizyè pye diferan, w'ap genyen ladann kapab dous epi genyen ladann kapab si. Si ou genyen yon pye ki dous, ou ka pran grefon nan pye sa pou fè grèf. Apre sa tou, ou ka fè makoutaj sou pye ki dous la tou. Se konsa w'ap konnen ou genyen karambola ki dous. Yon metòd ki itilize nan zòn Florid nan zafè pepinyè se grefaj an plakaj. Yo pran grefon nan branch ki gen anviwon 0.6 santimèt lajè epi yo grefe l' sou yon pòtgrèf ki gen menm lajè a. Apre sa, ou ka fè grèf sou kote tou. Chwazi yon pòtgrèf ki genyen prèske ennan (1) epi ki genyen anviwon de (2) santimèt lajè. Nan ka grefaj sou kote, pran grefon nan branch ki rèk ki genyen fèy ak boujon. Ou kapab itilize boujon vèt pou fè grèf an fant tou (grèf sou tèt). Kantite tan pou ou gen premye rekòt la se 2 pou rive 3 lane lè ou plante gress nan.

Genyen pye karambola ki bay fwi ki si anpil epi genyen pye ki bay fwi ki dous anpil tou. Chak fwi kapab genyen 6 pou rive 12 gress ki gen yon fòm plat. Fwi a mi pi byen lè l' rete sou pye a. Men si ou vle, ou kapab keyi l' vèt epi mete l' mi sou yon etajè. Ou kapab tranche l' pou retire chak bò ki gen koulè vèt fonse yo. Pafwa pati sa yo konn gen yon gou anmè. Karambola la gen yon ti gou asid tou piti. Se yon fwi ki frajil ki kapab kraze fasil. Nou kapab konsèv l' nan yon espas ki pa ni twò cho ni twò frèt pandan 2 oubyen 3 jou, oubyen li ka konsèv nan yon sache ki nan frijidè pou jiska yon semenn. Ou kapab manje fwi a konsa, ou ka manje l' nan salad, ou ka fè konfeti avè l', epi ou ka chèche l'. Li fè yon ji ki byen gou tou. Nan peyi Lachin yo fè yon ji anmè avèk li pou trete pwoblèm göj fè mal. Moun k'ap fè estaj nan Eko (*Echo*) rive reyalize pen, pen dous epi yon gato espesyal ak karambola la.

Gen plizyè kalite karambola. Lè ou plante gress nan, pye ki leve a pap menm kalite fwi tankou fwi kote semans la te sòti. Lè ti pye yo konmanse donnen, ou bezwen chwazi sak ki pi dous ladann. Se nan pye ki pi dous la pou ou pran grefon pou fè grèf. Epi tou ou ka fè makoutaj sou pye ki pi dous la. Gress Karambola yo dwe al nan tè touswit depi nou fin resevwa yo. Avèk kapasite pou yon pye bay plis pase 250 liv fwi nan yon ane, nou ka di tout bon vre Karambola la se yon zetwal. Plante l' nan espas kote l' kapab jwenn bon jan solèy, bon wouze, san n' pa blyi tou fòk tè a gra. Konsa n'a jwenn bon rezulta n'ap chache a. Pa genyen karambola tout kote an Ayiti. Gen zòn ki genyen plis pase lòt, men sa pa anpeche nou di genyen pye fwi sa nan peyi a. Si ou ta renmen plante pye fwi sa nan zòn ou, fòk ou chache genyen bon jan enfòmasyon. W'ap jwenn menm yon moun pou pi piti ki ka ba ou yon gress pou ou plante. Si ou pa ka jwenn yon moun pou ba ou yon gress, ou kapab ale Pòtoprens nan zòn Damyen pou mande pou li. W'ap jwenn yo vann ti pye yo nan zòn sa.

Sous : Carambola – A Five Star Fruit, Grace C. Ju PHD, www.echocommunity.org

Pest Porsin Klasik (PPK)

PPK se yon viris kochon ki nan peyi Dayiti lontan. Paske se yon viris li ye, sa vle di depi siy yo deja deklare lakay kochon an, pa gen medikaman ou ka bay pou trete li. PPK se yon viris ki fè sèlman kochon malad. Sèl bagay nou ka fè pou ede kochon nou yo se travay pou anpeche maladi a gaye epi bay kochon yo vaksen depi davans.

Siy PPK yo

Kochon ki pran nan PPK ap vin malad vit, epi y'ap mouri vit tou. Yo pral gen fyèv ki wo nèt (menm lè ou touche kochon an w'ap wè kò li cho). Yo pral tranble, epi yo ka rive fè kriz menm. Yo pral chita tankou yon chen, epi tout kochon yo ki malad ap kole youn sou lòt. Yo ka vomi. Yo pral konstipe, epi apre sa yo pral gen djare. Yo ka mouri menm jou a, osinon yo ka mouri nan detwa jou.

Ki jan pou m' trete PPK?

Pa gen medikaman ou ka bay pou trete maladi PPK. Eseye kenbe kochon yo fre, epi asire yo pa vin dezidrate.

Ki jan pou m' anpeche PPK rive nan kochon pa m'?

Pi gwo bagay ou ka fè pou pwoteje kochon pa ou yo se limite kantite moun k'ap vin nan kontak avèk yo. Sa vle di, kochon yo dwe mare yon kote apa oubyen yo dwe andedan yon pak. Se yon sèl moun ki pou bay yo dlo ak manje. Moun sa a sipoze pwòpte pye li avèk dezenfektan anvan li antre, epi ankò lè li sòti nan pak la.

Si ou achte yon kochon, kenbe li apa (yon kote pou kont li nèt) pandan de (2) semenn pou wè si li pral vin malad.

Se lè plizyè moun pase wè kochon yo oubyen kochon yo pa mare maladi a gaye pi plis – li ka rete nan soulye moun. Sa vle di, lè ou antre kote ki gen kochon ki malad ou pran maladi nan pye ou. Koulye a, lè ou antre lakay ou, se ou menm k'ap pote maladi a bay kochon pa ou a.

Sèl fason pou anpeche maladi PPK rive lakay kochon pa ou yo se pou bay vaksen. Leta gen yon vaksen. Li mache trè byen – w'ap bay piki a yon fwa chak ane. Depi ou bay piki sa yo, w'ap anpeche maladi PPK rive pandan yon (1) ane. Ou pral bezwen bay yon piki chak ane.

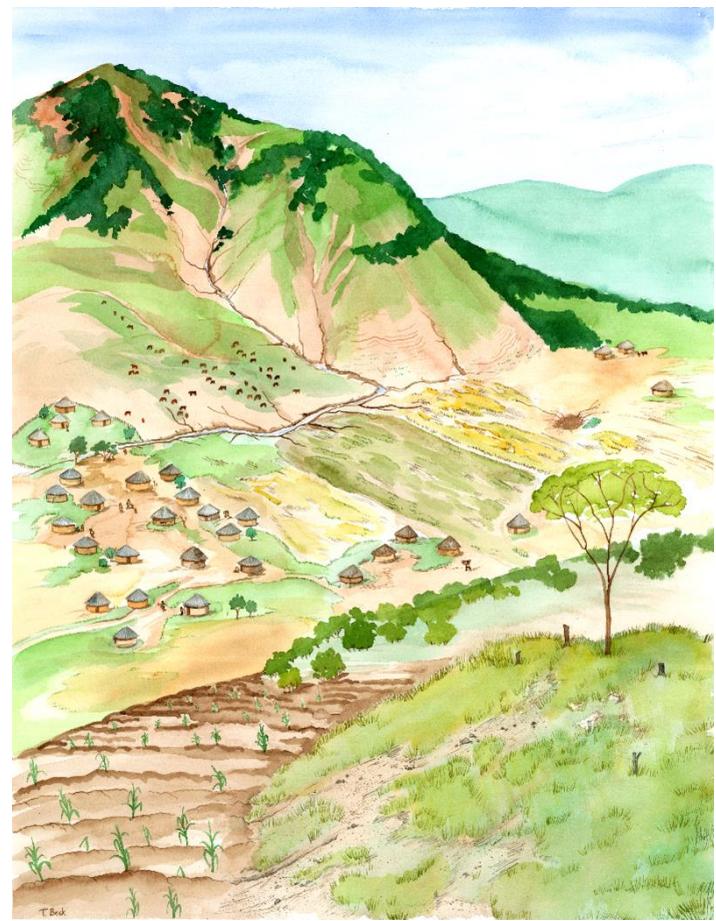
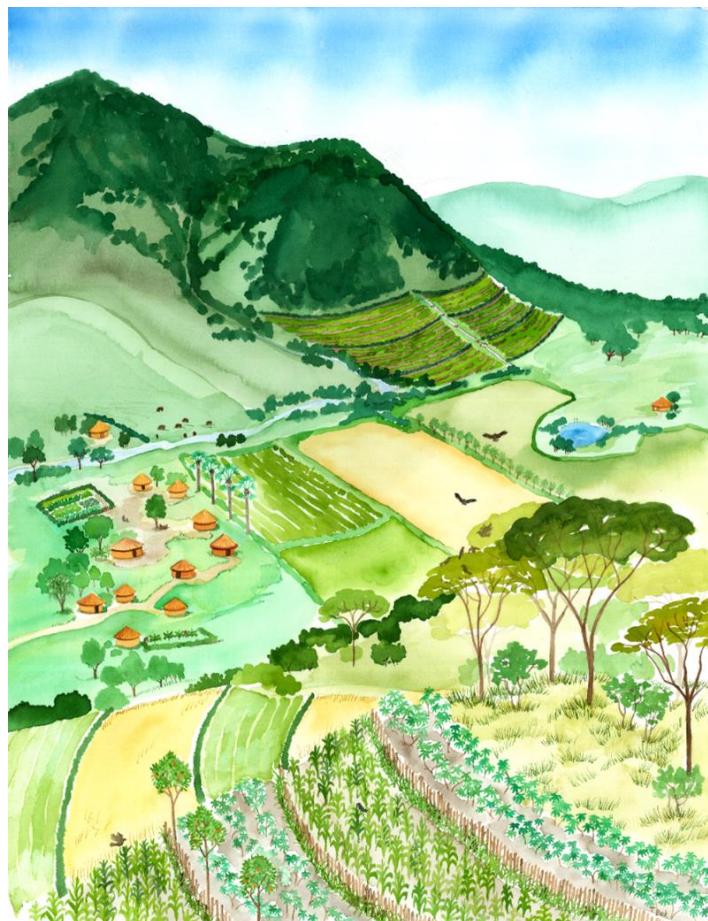
Ekri pa: Dr. Kelly Crowdus

Jan nou fè jaden ta dwe glorifye Bondye epi reflete angajman nou genyen avèk Kris.

Plizyè ane pase, se te *Rob De Haan*, yon pwofesè agrikilti nan Invèsite *Dordt* ki sitiye nan Ayowa, Etazini, ki te poze yon bèl kesyon. Li te di konsa : Si nou te mache vizite tout kote moun ap travay tè nan peyi Etazini, epi si nou sèlman gade travay la san nou pa pale ak okenn moun, èske nou te kapab remake kilès nan pwojè yo ki te pou kretyen epi kilès nan pwojè yo ki te pou payen ? Èske t'ap genyen kèk bagay ki pèmèt nou rekonèt tèl jaden se pou yon moun k'ap swiv Kris ? Èske nou t'ap jwenn prèv nan tè a, oubyen petèt nan depo yo ? Èske t'ap genyen kichòy ki te ka ede nou konnen tèl jaden se pou yon moun ki angaje l' ak Senyè a, epi tèl lòt jaden se pou yon payen ki genyen yon pwendvi sekilè, ki pa bezwen konnen anyen sou Bondye ?

Moun yo nan invèsite a ki te debat kesyon an te rive nan yon konklizyon kote yo te di li t'ap enposib pou yon moun konnen kilès tè ki se pou yon kretyen epi kilès tè ki se pou payen. Se pa vre pou tout sikostans yo nèt, men nou kapab di pou prèske tout ka yo ki prezante, yon kiltivatè ki kretyen travay tè menm jan ak kiltivatè parèy li yo ki pa kretyen. An jeneral, travay tè rete travay tè. Travay tè pa gen rapò ak tèl angajman espirityèl, epi se fini.

Isi nan peyi Kenya, nou déjà pase plizyè ane ap poze kiltivatè yo menm kesyon an. Repons yo prèske menm jan an. Kretyen kouri admèt pa genyen okenn diferans serye ant jan y'ap fè jaden epi jan kiltivatè payen yo ap fè jaden pa yo. Men lè nou peze yo pou yo panse pi lwen, yo dakò ta sipoze genyen yon diferans. Ta dwe genyen

diferans vre, epi verite sa a parèt pi fasil lè ou gade de (2) imaj ki parèt anba yo. Genyen de (2) ti kesyon tou senp ki mache ak imaj yo.

Kilès nan de (2) kominote sa yo ki se kominote kretyen an ?

Kilès nan de (2) kominote sa yo ki ap onore Bondye nan jan yo jere tè a ?

Tout kote nou mache prezante de (2) imaj sa yo, moun toujou kouri chwazi dezyèm imaj la kòm kominote kretyen an. Pifò nan kiltivatè sa yo pa t' janm konsidere yon kesyon konsa oparavan, men sa ban nou yon ti espwa dèské nou wè yo pa t' ezite fè chwa a. Nan fon kè yo, yo konnen Bondye atann yon bagay ki pi bon. Wi. Alafen, se verite : Bondye kapab jwenn glwa nan jan nou jere tè a. Fason nou fè jaden nou yo kapab sèvi pou reflete angajman nou genyen ak Kris.

Fondasyon biblik la pou prensip sa a sòti nan 1 Korent 10.31.

« *Se sa k' fè, kit n'ap manje, kit n'ap bwè, nenpòt kisa n'ap fè, fè l' pou sa sèvi yon Iwanj pou Bondye.* »

Note byen kijan pasaj la adrese tout bagay, li pa kite anyen dèyè. Nenpòt sa nou fè nan lavi sa a, se swa yon ti bagay lejè tankou chita pran yon pla manje, oswa yon gwo koze tankou pote manje sinistre pou moun k'ap mouri grangou, tou sa n' fè sipoze reflete bonte epi grandè Bondye. Nan kontèks travay tè, nou te kapab vire pasaj la pou l' di konsa : « Se sa k' fè, kit n'ap plante kawòt, kit n'ap plante mayi, kit n'ap fè elvaj zoranj pou fè ji, fè l' pou sa sèvi yon Iwanj pou Bondye. »

Gen anpil diferans nou ka remake nan dezyèm imaj la : moun yo travay mòn yo yon jan pou anpeche ewozyon, mòn yo toujou genyen pyebwa, moun yo plante pyebwa ni bò kay yo ni nan jaden yo, patiraj yo nan bon eta, genyen yon ti letan ansanm ak yon rivyè k'ap koule toujou. Tout bagay sa yo ilistre yon senp lide ki se yon lide baz nou bezwen anbrase. Genyen bèlete nan yon kominote ki ansante, ki pwodwi kichòy, ki jwenn bon jan swen. Bèlete sa a kapab sèvi yon temwayaj pozitif ki afime bèlete moun yo kòm moun ki déjà kite Kris chanje lavi yo.

Lè lòt kiltivatè epi moun k'ap soufri grangou wè bon egzanp ekselans sa yo, yo va enterese pou yo konnen sa k' pase. Se bèlete fizik la ki va rale moun sou kominote sa yo, se paske bagay ki parèt yo atiran. Men lè moun yo rive pi pre, yo va rekonèt yon bèlete entèn (bèlete andedan) lakay moun sa yo. San dout pral genyen anpil okazyon pou kiltivatè kretyen sa yo swa ede lòt yo nan wout yo ak Kris osinon prezante Bòn Nouvèl Kris la pou yo yon premye fwa. Vwala nou tonbe sou pi gran objèktif nou dwe genyen devan nou an. Reyalite sa a pèmèt nou wè aklè sa ki sipoze santral nan panse nou yo epi nan pratik nou yo kòm kretyen k'ap travay tè. Se Kris ki kapab transfòme ni moun yo, ni tè a ki bay moun yo pwovizyon pou yo viv. Si Levanjil la kapab geri epi chanje moun, san dout Levanjil la kapab geri epi chanje jan nou travay tè.

Sous : Chapit 2 nan liv « Travay Tè Yon Jan Ki Bay Bondye Glwa Epi Ki Ofri Pòv Yo Espwa » ekri pa Craig Sorley